

האוכלוסייה הערבית בישראל: מאפיינים נבחרים בחינוך, בכלכלה, בבריאות ובחברה מעודכן לנובמבר 2008

ג'ק חביב

מסמך זה מספק מידע על מדדים חברתיים של מעמדה של אוכלוסיית ערביי ישראל בכמה תחומים בולטים. מובאות בו השוואות בין יהודים לערבים והשוואות נבחרות בין נשים וגברים ערבים על פני מגמות לאורך זמן. הממצאים מבוססים על ניתוחם של נתונים ממאגר הנתונים ועל סקרים של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (הלמ"ס), של משרד החינוך, של משרד הבריאות ושל מאירס-ג'זינט מכון ברוקדייל.

1. מאפיינים דמוגרפיים (2007)

- ◆ **בישראל חיים 1.45 מיליון אזרחים ערבים**, המהווים 20% מכלל אוכלוסייתה. זו אוכלוסייה צעירה: 49.9% בני פחות מ-19, לעומת 33.1% מהיהודים.
- ◆ **הרכב האוכלוסייה הערבית**: 81.6% מוסלמים, 10.3% נוצרים ו-8.1% דרוזים. תת אוכלוסייה בולטת בקרב המוסלמים היא הבדווים.
- ◆ **המשפחה הערבית הממוצעת גדולה יותר מהמשפחה היהודית הממוצעת**: מספר הילדים הממוצע לאישה ערבייה הוא 3.6 (3.9 בקרב מוסלמים, 2.5 בקרב דרוזים, 2.1 בקרב נוצרים), לעומת ממוצע של 2.8 ילדים לאישה יהודייה. 19.8% ממשקי הבית בקרב האוכלוסייה הערבית מונים 7 נפשות ומעלה, לעומת 4% בלבד ממשקי הבית בקרב האוכלוסייה היהודית.

2. השכלה

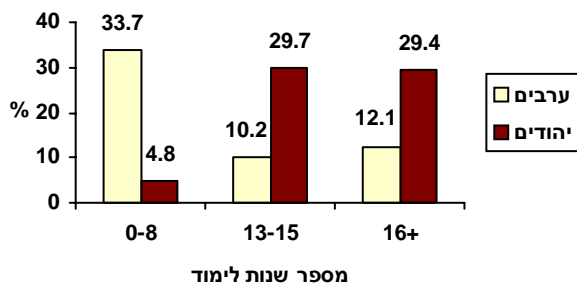
רמת ההשכלה בקרב האוכלוסייה הבוגרת (2007)

◆ רמת השכלתם של ערבים גילאי 18-64 נמוכה בהרבה מזו של יהודים בגילים אלה. 33.7% מהנשים הערביות בעלות רמת השכלה של שמונה שנות לימוד או פחות מכך, לעומת 4.8% מהיהודיות (תרשימים 1 ו-2).

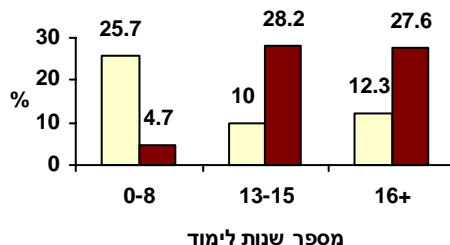
◆ ההשוואה בין גברים ערבים לנשים ערביות מסובכת יותר ותמונת המצב משתנה במהירות עם הזמן. לעומת הגברים הערבים, שיעור גבוה יותר מהנשים הערביות הן בעלות רמת השכלה של שמונה שנות לימוד או פחות מכך. אולם, לעומת זאת, שיעור הגברים והנשים בעלי רמת השכלה גבוהה יותר דומה. זוהי התוצאה של ההתקדמות הדרמטית ברמת השכלתן של נשים ערביות בשנים האחרונות. למעשה, 22.3% מהנשים הערביות ומהגברים הערבים הם בעלי רמת השכלה של 13 שנות לימוד ומעלה. זאת, לעומת 55.8% מהגברים היהודים ו-59.1% מהנשים היהודיות.

תרשים 1: רמת השכלה בקרב גילאי 18-64, 2007 (באחוזים)

מספר שנות לימוד בקרב נשים, גילאיות 18-64

מספר שנות לימוד בקרב גברים, גילאי 18-64

מקור: עיבודים מיוחדים של מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל של סקרי כוח אדם של הלמ"ס, 2008.

רמת ההשכלה בקרב בני נוער (2007)

◆ שיעורי נשירה מבית הספר: שיעורי הנשירה בקרב בני נוער ערבים גבוהים יותר מאלו שבקרב בני נוער יהודים, ובשתי הקבוצות שיעורי הנשירה של הבנים גבוהים מאלו של הבנות. זאת, בניגוד למצב ששרר לפני עשור, אז שיעור הנשירה של בנות ערביות היה גבוה הרבה יותר.

◆ בשנת 2007, שיעורי הנשירה של תלמידים ערבים גילאי 14-17 היו 7.4% בקרב הבנות ו-12% בקרב הבנים, לעומת 1.7% בקרב הבנות ו-4.7% בקרב הבנים בגילים אלה באוכלוסייה היהודית (לוח 1).

◆ 15.8% מבני הנוער הערבים ו-6.9% מבני הנוער היהודים בקרב גילאי 17 נשרו בשנת 2007 מלימודיהם ולא השלימו את לימודיהם בבית ספר תיכון (לוח 1). בשנים האחרונות הסתמנה מגמת ירידה בשיעורי הנשירה מבית הספר, בקרב היהודים והערבים גם יחד.

לוח 1: שיעורי נשירה מבית הספר בקרב גילאי 14-17 ובקרב גילאי 17, 2007* (באחוזים)

	יהודים**	ערבים	
			גילאי 17-14
	1.7	7.4	בנות
	4.7	12	בנים
	3.2	9.7	ממוצע
	6.9	15.8	גילאי 17

מקור: השנתון הסטטיסטי לישראל, למ"ס, 2008

* שנת הלימודים תשס"ז – 2006-2007

** להוציא מזרח ירושלים וכולל החינוך החרדי

◆ **בחינות בגרות בבית ספר תיכון:** בחינות הבגרות הנערכות לקראת סיום הלימודים בבית הספר התיכון הן הבסיס העיקרי לרכישת השכלה גבוהה ולהצטרפות לשוק העבודה. יש שתי רמות זכאות: זכאות כללית (המובילה לתעודת בגרות) וזכאות ברמה העונה לדרישות הסף של האוניברסיטאות. הפער בין תלמידים ערבים ליהודים בשיעור בעלי תעודת בגרות גבוה מאוד.

◆ בשנת 2007 35.8% מהתלמידים הערבים גילאי 17 היו זכאים לתעודת בגרות, לעומת 51.8% מגילאי 17 היהודים (לוח 2).

◆ בשיעור הזכאות לתעודת בגרות בקרב האוכלוסייה הערבית יש שונות: שיעור הזכאות הגבוה ביותר הוא בקרב האוכלוסייה הדרוזית והנמוך ביותר - בקרב האוכלוסייה הבדווית (לוח 2).

◆ החל בשנת תשס"ד עלו שיעורי הזכאות לתעודת בגרות בקרב האוכלוסייה הבדווית והדרוזית. בקרב האוכלוסייה הנוצרית והמוסלמית חלה ירידה בשנת תשס"ד ובשנת תשס"ה (2004-2005), אך בשנת הלימודים תשס"ו ובתשס"ז (2006-2007) חלה עלייה שקיזזה את הירידה. בקרב האוכלוסייה היהודית הייתה ירידה קלה בתשס"ה ובתשס"ו (2005-2006), אך היא קוּזְזָה בשל עלייה בשיעור הזכאות בתשס"ז (לוח 2).

◆ לסיכום, הפער בשיעור הזכאות לתעודת בגרות בין האוכלוסייה היהודית לאוכלוסייה הבדווית ולאוכלוסייה הדרוזית הצטמצם באופן משמעותי. לגבי האוכלוסייה המוסלמית והנוצרית הוא נותר בעינו.

◆ בתעודות בגרות העומדות בדרישות הסף של האוניברסיטאות הפער היחסי גדול הרבה יותר. תעודות הבגרות של 26.2% מגילאי 17 הערבים עומדות

בדרישות הסף של האוניברסיטאות, לעומת תעודותיהם של 45.9% מגילאי 17 היהודים (לוח 3).

◆ הפערים הקיימים היום בקרב בני נוער המסיימים את לימודיהם בבית הספר התיכון והקיימים בתוצאות בחינות הבגרות ייתרגמו בעתיד לפערים משמעותיים ברמות ההשכלה של האוכלוסייה הבוגרת.

לוח 2: זכאות לתעודת בגרות בקרב גילאי 17* בשנים תשס"ד-תשס"ז (באחוזים)

תשס"ד 2003/2004	תשס"ה 2005/2004	תשס"ו 2006/2005	תשס"ז 2007/2006	
36.7	32.0	35.6	35.8	סך הכול אוכלוסייה ערבית
38.8	32.2	35.7	35.6	נוצרים ומוסלמים
23.8	26.6	27.9	31.0	בדווים
38.8	37.7	44.4	43.7	דרוזים
53.5	51.1	50.8	51.8	יהודים

מקור: משרד החינוך המחלקה לבחינות ונתוני עיבוד מינהלי: "נתוני מבחני בגרות, 2007, ירושלים", 2008.

*להוציא מזרח ירושלים וכולל החינוך החרדי

לוח 3: זכאות לתעודת בגרות בקרב גילאי 17* בתשס"ז (באחוזים)

זכאים לתעודת בגרות	עומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות	
35.8	26.2	סך הכול אוכלוסייה ערבית
35.6	29.1	נוצרים ומוסלמים
31.0	19.9	בדווים
43.7	32.2	דרוזים
51.8	45.9	יהודים

מקור: משרד החינוך המחלקה לבחינות ונתוני עיבוד מינהלי: "נתוני מבחני בגרות, 2007, ירושלים", 2008.

*להוציא מזרח ירושלים וכולל החינוך החרדי

3. מדדים של המצב הכלכלי (2007)

תעסוקה – נתונים מעיבודים מיוחדים של סקרי כוח אדם של הלמ"ס

- ◆ **תעסוקת גברים:** שיעור התעסוקה בקרב גברים ערבים גילאי 22-64 נמוך באופן ניכר משיעור התעסוקה בקרב גברים יהודים גילאי 22-64 (68.8% לעומת 75.7%). מצב זה מנוגד למצב שהיה קיים לפני עשור, אז שיעורי התעסוקה של ערבים ויהודים היו דומים (לוח 4).
- ◆ **תעסוקת נשים:** שיעור התעסוקה של נשים ערביות נמוך באופן משמעותי מזה של נשים יהודיות והפער ביניהם גדול. רק 22.2% מהנשים הערביות גילאיות 22-64 מועסקות, לעומת 70.8% מהנשים היהודיות בגילים אלה. יתרה מזאת, שיעור התעסוקה של הנשים הערביות לא עלה בשנים האחרונות (לוח 4).
- ◆ 51.9% מהנשים הערביות גילאיות 18-24 אינן משתתפות בכוח העבודה, אינן מחפשות עבודה ואינן לומדות, לעומת 21.2% מהגברים הערבים.
- ◆ **עבודה במשרה חלקית:** אחוז הנשים הערביות המועסקות במשרה חלקית (31.1%) גבוה מאחוז הנשים היהודיות המועסקות במשרה חלקית (26%); (לוח 4). יש לציין כי נשים ערביות רבות מועסקות במשרה חלקית לא מתוך בחירה: 56.4% דיווחו שאינן יכולות למצוא עבודה במשרה מלאה, לעומת 23.4% בלבד מהנשים היהודיות שדיווחו כך.

לוח 4: שיעורי תעסוקה של גילאי 22-64, 2007 (באחוזים)

	נשים		גברים	
	יהודית	ערביות	יהודים	ערבים
מועסקים	70.8	22.2	75.7	68.8
במשרה חלקית	26.0	31.1	7.9	5.4

מקור: עיבודים מיוחדים של מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל של סקרי כוח אדם של הלמ"ס.

- ◆ שיעורי התעסוקה בקרב האוכלוסייה הבדווית בדרום הארץ נמוכים באופן ניכר משיעורי התעסוקה בקרב כלל האוכלוסייה הערבית ביתר חלקי הארץ, אפילו מאלו של הנשים. הם נמוכים גם בקרב נשים ערביות במזרח ירושלים. שיעור התעסוקה הגבוה ביותר הוא בקרב נשים ערביות באזור חיפה, אך אפילו שם, רק 29.8% מהנשים הערביות עובדות (לוח 5).

לוח 5: שיעורי התעסוקה של ערבים גילאי 22-64, לפי אזור, 2007 (באחוזים)

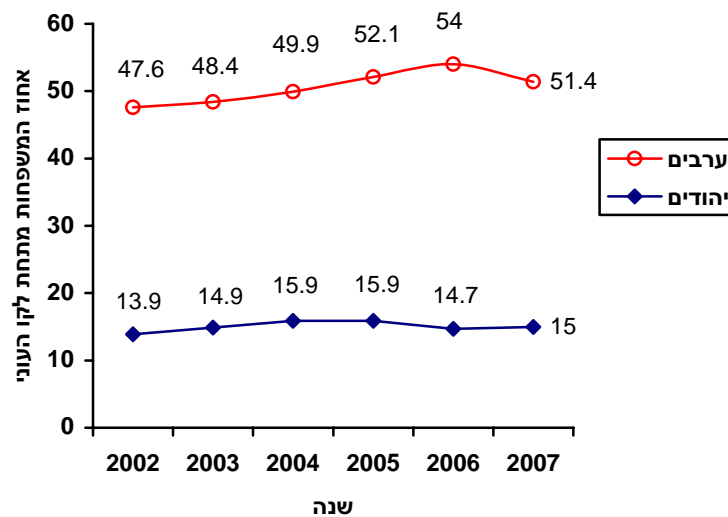
	ירושלים	צפון	חיפה	מרכז	דרום	סך הכול
גברים	64.8	69.1	74.5	75.4	56.1	68.8
נשים	14.9	23.8	29.8	24.0	11.4	22.2

מקור: עיבודים מיוחדים של מאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל של סקרי כוח אדם של הלמ"ס.

עוני

- ◆ **עוני בקרב משפחות ערביות עם ילדים**: שיעור העוני של משפחות ערביות גבוה באופן ניכר משיעור העוני בקרב משפחות יהודיות. הבדל זה משקף את הפערים בהיקף התעסוקה, ברמת ההכנסה ובגודל המשפחה.
- ◆ בשנת 2007 51.4% מהמשפחות הערביות ו-62.5% מהילדים הערבים חיו מתחת לקו העוני (לעומת 15% מהמשפחות היהודיות ו-23.8% מהילדים היהודים). בשתי קבוצות אוכלוסייה אלה גדלו שיעורי העוני באופן משמעותי בשנים האחרונות. (תרשים 3).

תרשים 3: משקי בית ערביים ויהודיים מתחת לקו העוני בשנים 2002-2007 (באחוזים)

מקור: המוסד לביטוח לאומי, מינהל מחקר ותכנון, דוחות שנתיים 2003-2008.

המצב הכלכלי על פי הערכה עצמית

הפערים ברמת העוני ובהיקף התעסוקה משתקפים גם בהערכה העצמית של המצב הכלכלי.

- ◆ יותר ערבים מוותרים על מימוש צרכים שונים בעקבות קשיים כלכליים, לדוגמה: 64% מהערבים אינם מטפלים בשיניהם בשעת הצורך בשל קשיים כלכליים, לעומת 42% מהיהודים (לוח 6).
- ◆ כמו כן, 65.6% מהערבים, לעומת 47% מהיהודים, מדווחים שהם אינם מסוגלים לעמוד בהוצאות הבסיסיות של משק הבית, למשל, הוצאות על מזון, ותשלום חשבונות חשמל וטלפון (לוח 7).

לוח 6: ויתור על צרכים בעקבות קשיים כלכליים, (2002) (באחוזים)

יהודים	ערבים	
13	21	מזון
36	51	חימום וטלפון
42	64	טיפול שיניים

מקור: הסקר החברתי, הלמ"ס, 2003

לוח 7: יכולת עמידה בתשלום הוצאות בסיסיות של משק הבית על פי הערכה עצמית, 2006 (באחוזים)*

יהודים	ערבים	
51.9	34.2	כן – תוך קושי מסוים או ללא קושי
47.0	65.6	לא – בקושי רב או כלל לא

מקור: שנתון סטטיסטי לישראל, הלמ"ס, 2007
*בלוח אין הקטגוריה "לא ידוע"

◆ **שביעות רצון מהמצב הכלכלי וציפיות לעתיד.** שיעור הערבים שאינם מרוצים כלל ממצבם הכלכלי כפול מזה שבקרב היהודים (לוח 8).

◆ **בציפיות לעתיד לגבי המצב הכלכלי מסתמנת דיכוטומיה:** לעומת היהודים, יותר ערבים צפו שיפור במצבם הכלכלי, ובו בזמן יותר ערבים צפו גם הרעה במצבם הכלכלי (לוח 9).

לוח 8: שביעות רצון מהמצב הכלכלי, 2006 (באחוזים)

יהודים	ערבים	
51.4	41.6	מרוצים או מרוצים מאוד
48.1	58.4	לא מרוצים
17.6	31.0	מהם: לא מרוצים כלל

מקור: שנתון סטטיסטי לישראל, הלמ"ס, 2007

לוח 9: המצב הכלכלי בשנים הקרובות על פי הערכה עצמית, 2006 (באחוזים)

יהודים	ערבים	
39.1	47.5	שיפור
47.0	32.0	ללא שינוי
13.9	20.4	הרעה

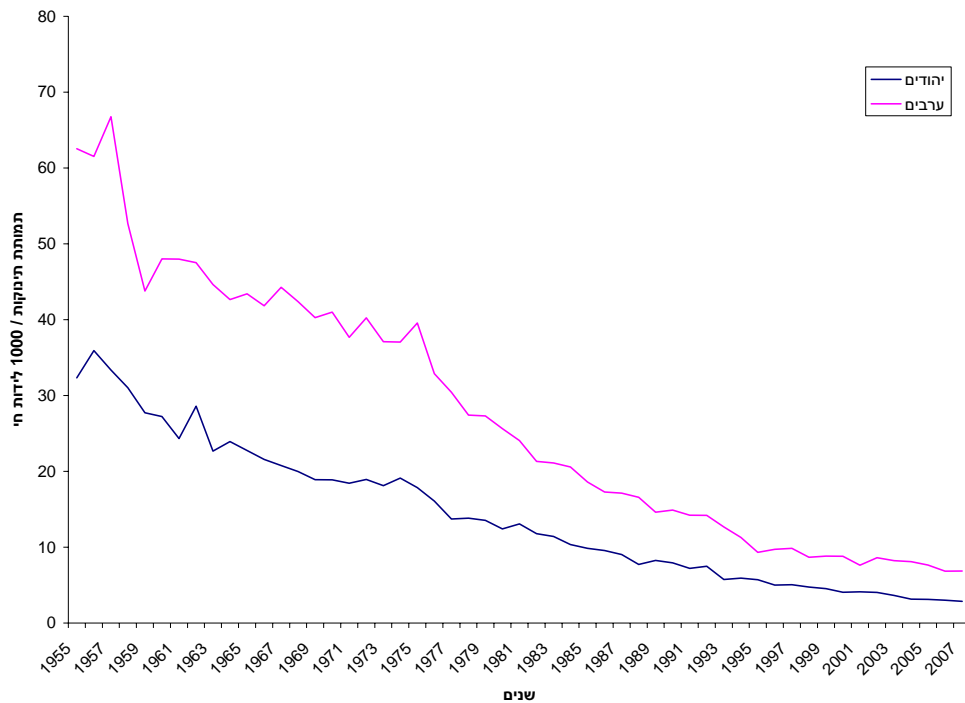
מקור: שנתון סטטיסטי לישראל, הלמ"ס, 2007

4. מדדים של מצב הבריאות

◆ **תוחלת החיים** של גברים ערבים נמוכה יותר מזו של גברים יהודים: 75.3 לעומת 79.3; לגבי נשים התמונה דומה. תוחלת החיים של הנשים הערביות נמוכה מזו של היהודיות: 78.8 לעומת 82.6.

◆ **תמותת תינוקות:** הפער בין שיעור תמותת התינוקות באוכלוסייה הערבית לבין זה שבאוכלוסייה היהודית הצטמצם באופן משמעותי מאז שנת 1955 (תרשים 4). עם זאת, שיעור תמותת התינוקות בקרב האוכלוסייה הערבית בשנת 2007 היה 6.9 לאלף תינוקות; יותר מכפול מהשיעור בקרב היהודים (2.9 לאלף), ונותר יציב בשנים 2007-1999.

תרשים 4: שיעור תמותת תינוקות ל-1000 לידות חי בישראל, 1955-2007

מקור: שנתון סטטיסטי לישראל, הלמ"ס, 2008

◆ **נכות:** שיעור הנכות בקרב האוכלוסייה הערבית גבוה הרבה יותר בקרב האוכלוסייה הערבית – ילדים, מבוגרים וקשישים – לעומת השיעור באוכלוסייה היהודית (לוח 10).

לוח 10: שיעורי מוגבלות (באחוזים)

יהודים	ערבים	
15	31	קשישים עם מוגבלות (זקוקים למטפל אישי)
3.3	5.4	ילדים עם מוגבלות קשה

מקור: מחקרי מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

- ◆ **התנהגות בריאות:** פערים בהתנהגות בריאות תורמים משמעותית להבדלים במצב הבריאות בין יהודים לערבים (לוח 11).
- בקרב האוכלוסייה הערבית הפעילות הגופנית רווחת הרבה פחות מאשר בקרב האוכלוסייה היהודית;
- 41.2% מהנשים הערביות סובלות מהשמנת יתר – שיעור כפול מהנשים היהודיות;
- 39.8% מהגברים הערבים גילאי 18 ומעלה מעשנים, לעומת 26.7% מיהודים גילאים אלה. רק 6.8% מהערביות מעשנות, לעומת 19.7% מהיהודיות.

לוח 11: התנהגות בריאות (2004) ועישון (2008) (באחוזים)

תחום	גיל	גברים		נשים	
		יהודים	ערבים	יהודיות	ערביות
פעילות גופנית	64-25	23.0	11.0	24.0	8.0
השמנת יתר (BMI>30)	64-25	18.5	22.4	22.2	41.2
עישון	+18	26.7	39.8	19.7	6.8

מקורות: המרכז הישראלי לבקרת מחלות, סקר בריאות ארצי, 2004; המרכז הישראלי לבקרת מחלות, דוח שר הבריאות על עישון בישראל, 2008-2007.

- ◆ **בריאות נפשית.** שיעור הבוגרים ובני הנוער הערבים שמדווחים על רמת מצוקה נפשית ועל קושי להתמודד אֶתה גבוה משיעור הבוגרים ובני הנוער היהודים המדווחים כך. ייתכן כי רמת המצוקה הנפשית הגבוהה נובעת מקשיים שצוינו לעיל במסמך זה. בו בזמן מצוקה נפשית, ולא משנה מקורה, היא חסם הפוגם ביכולתו של הפרט להתגבר על קשייו.
- ◆ רמת המצוקה הנפשית ורמת העצבנות שעליה מדווחות נשים ערביות גבוהה יותר מזו המדווחת על ידי נשים יהודיות (לוח 12). אחוז הסובלים ממצוקה נפשית בקרב האוכלוסייה הערבית עלה מ-14% בשנת 1997 ל-47% ב-2001. גם בקרב האוכלוסייה היהודית גדל שיעור הסובלים ממצוקה נפשית, אך הגידול היה מתון יותר.
- ◆ שיעורי המצוקה בקרב כלל האוכלוסייה הערבית גבוהים יותר מאלו שבקרב האוכלוסייה היהודית וההערכה העצמית של יכולת התמודדות עם חיי היום-יום נמוכה יותר. למשל, 21% מהערבים לעומת 9% מהיהודים דיווחו על דיכאון ו-33% מהערבים לעומת 20% מהיהודים דיווחו על הפרעות שינה בשל דאגות היום-יום (לוח 13).
- ◆ המצב בקרב המבוגרים קיים גם בקרב בני הנוער. לעומת בני נוער יהודים, יותר בני נוער ערבים מדווחים כי הם סובלים ממצוקה רגשית וכי אינם מאושרים. בנוסף לגורמי המצוקה האחרים שהם חשופים להם, לעומת היהודים הם גם חשופים יותר לאלימות ומעורבים באלימות מסוגים שונים בבית הספר (לוח 14).

לוח 12: מדדים של מצוקה נפשית בקרב נשים יהודיות וערביות, 2005 (באחוזים)

יהודיות	ערביות	
14	19	עצבנות רבה ("עצבניות מאוד")
38	47	מצוקה נפשית

מקורות: גרוס, ברמלי-גרינברג, מצליח: "עמדות כלפי רמת השירותים במערכת הבריאות גרוס, ברמלי-גרינברג, מצליח: "דעת הציבור על רמת השירות ותפקוד מערכת הבריאות במלאת עשור לחוק ביטוח בריאות ממלכתי". מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, דמ-07-487.

לוח 13: מצוקה נפשית והתמודדות עמה בקרב גילאי 20, 2003 (באחוזים)

יהודים	ערבים	
9	21	מיואש
28	53	לחוץ מאוד
31	46	אינו יכול להתמודד
20	33	מתקשה להירדם
25	46	מתקשה להתרכז

מקור: הסקר החברתי, הלמ"ס, 2003

לוח 14: מצוקה וחשיפה לאלימות בקרב גילאי 12-16, 2003 (באחוזים)

יהודים	ערבים	
16	28	נחשף לאלימות קשה בבית הספר
22	38	מעורב בהתנהגות עבריינית, לעתים קרובות
30	41	מצוקה רגשית
18	30	אינו מאושר

מקור: התנהגויות בריאות של ילדי בית ספר, אוניברסיטת בר אילן ומאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, 2004